

MIROSLAV MARKOVIĆ, DVA NATPISA IZ ZADRA.

Zbornik radova SAN XXXVI, Vizantološki institut, knj. 2, 1953, str. 99—138.

U navedenoj raspravi autor podvrgava ponovnoj temeljitoj kritici i ispitivanju dva natpisa, koja se nalaze u Zadru: Kolomanov natpis na zvoniku crkve sv. Marije i Vekenegin epitaf u kapitulu iste crkve. Oba su natpisa u uskoj vezi s Kolomanovim osvajanjem dalmatinskih gradova, pa o njihovu datiranju i interpretaciji ovisi i prikaz političkih prilika u to doba. Čini se, da je upravo to i bio razlog, zašto je autor na osnovu detaljne analize Kolomanova i Vekenegin natpisa, gradeći i na ranijim rezultatima, ispravio neka netočna mišljenja o osvajanju dalmatinskih gradova i o Kolomanovoj opsadi Zadra.

Nakon kratko izloženih dosadašnjih mišljenja o Kolomanovu natpisu (str. 99—101), autor daje svoju lekciju natpisa, koja se donekle razlikuje od dosadašnjih, premda u njoj nema bitnijih promjena. Nakon što je obradio i epigrafsku stranu natpisa, sažeo je njegov sadržaj u četiri točke: 1. datiranje; 2. »podatak da je kralj ušao u Zadar posle pobeđe i na osnovu mirovnog ugovora; 3. podatak da je zvonik crkve sv. Marije podignut po kraljevom nalogu i njegovim novcem; 4. kraljevu titulu« (103). Od ta 4 elementa najviše se zadržava na drugom, t. j. na rečenici: *post victoriam et pacis praemia Iaderae introitus a Deo concessa*, koju on prevodi: »posle pobeđe i bogom danog ploda mirovnog ugovora, naime, otvorenih vrata (grada) Zadra...« (114). Marković stoji, naime, potpuno ispravno na stanovištu, da se Šišićevo mišljenje o bizantskom ustupanju dalmatinskih gradova Kolomanu ne može održati. »Cilj je ovih redova da pokažu da Šišićevi razlozi nisu ubedljivi i da Aleksijeva predaja vizantiskih dalmatinskih gradova Kolomanu ne izgleda verovatnom: Koloman ih je silom oteo«. (104) Glavni su Šišićevi argumenti — 1. ženidbene veze s Aleksijem, 2. savez s njime protiv Boemunda, 3. mletački izvori i 4. Aleksijeva zauzetost na Istoku — otpali već 1943, kada je prof. Barada utvrdio, da je Kolomanov natpis iz 1105, a ne 1107, kako je to Šišić držao. Autor pobija Šišićeve argumente slijedećim činjenicama: 1. nigdje u izvorima nema potvrde, da je Aleksije predao Kolomanu gradove; 2. brak Piroške i Ivana Komnena, a po tome i Aleksijev savez s Kolomanom, nakon nove datacije spomenika, gotovo su istodobni događaji; 3. savez protiv Boemunda ne dolazi uopće u obzir, jer je »Koloman ušao triumfalno u pobeđeni Zadar 1105 g., a vojvoda antiohiski se te godine tek rešavao da napadne Vizantiju...« (108), pa je prema tome savez mogao doći u obzir tek 1106—1107; 4. činjenica, da se dužd Ordelafo Faledro ne naziva 1107 »dux Croatiae et Dalmatie«, ne može — kako dobro konstatira Marković — biti dokaz, da je Koloman primio dalmatinske gradove uz privolu bizantskog cara, već samo to, da se dužd, nakon što je prije 1105 vratio Aleksiju dalmatinske gradove, odrekao spomenute titule. Pošto je pobio i posljednji Šišićev argument, da su se gradovi bez otpora dragovoljno predali kralju, autor zaključuje: »Prema tome, Šišićevi argumenti u korist Aleksijevog ustupanja dalmatinskih gradova Kolomanu nisu ubedljivi.« (112)

Na isti način obrađuje autor i Vekenegin epitaf, koji se sastoji od 4 ploče grupirane oko grobnice u obliku križa i koji pokazuje »smišljen raspored i sadržaj« (115).

Autorovo se čitanje posljednjeg reda na prvoj ploči razlikuje od dosadašnjeg po tome, što ime Gregorius čita kao Greorius. Čini se, međutim, da ta lekcija ne će biti točna, jer način, na koji je slovo G vezano sa slovom R, isključuje mogućnost, da bi ovdje bilo slovo C. Gdjegod se, naime, na toj ploči nalazi slovo C, nigdje se svojim drugim završnim potezom ne veže sa slijedećim slovom

To je i razlog, da slovo C sa slijedećim slovom sačinjava litterae insertae (što autor na str. 119 i sam konstatira), a nikada a ligature. Pa i analogije, kojima autor nastoji poduprijeti svoje neobično čitanje, tako su daleke, da u tom slučaju ne mogu poslužiti kao dokaz. Treba se dakle vratiti na dosadašnju lekciju tog imena.

Na osnovu analize slova i općenitog utiska, autor drži, da isti klesar nije radio sve ploče, a ploča I mogla bi, prema njegovu mišljenju, »odneti rekord u srednjovekovnoj latinskoj epigrafici po broju skraćenica« (119). Izvršivši formalnu analizu teksta i isključivši »opšta mesta latinske epigrafike« (120), te nakon što je analizirao metriku, zadržao se najzad na historijskim podacima t. j. na stihu: *Quae fabricam turris simul et capitolia struxit*. Konstatira, da je »odavno već izneseno mišljenje da ove reči Večeneginog epitafa stoje u protivrečnosti sa Kolomanovim natpisom na zvoniku: *proprio sumptu hanc turri(m) ... construi et errigi iussit rex Collomannus*« (122). Budući da je Šišić smatrao Večenegin epitaf autentičnim, ta mu je protivurječnost bila samo jedan argumenat više protiv »tobožnjeg Kolomanovog natpisa« (122). Barada je dotično mjesto u epitafu pročitao i protumačio drugačije. On je, naime, pročitao: »*quae fabricam turris simul et capitolia astruxit*« i preveo to: »koja je uredila (zgotovila) gradnju zvonika i kapitula« (123). Prijevod gl. *astruere* riječju »urediti« ili »zgotoviti« sasvim jasno označuje, na što je Barada mislio, pa Marković nema pravo, kada tvrdi, da »po prof. Baradi, Večenega nije podigla ni zvonik ni kapitul, već je samo 'uredila' njihovu gradnju« (123). Izraz »zgotoviti«, koji Barada stavlja u zagradu, nesumnjivo pretpostavlja gradnju, pa je tim izrazom htio označiti, da je upravo Večenega završila gradnju zvonika i kapitula. Što se pak tiče značenja glagola *astruere*, Bartal ga u svom rječniku srednjovjekovne latinštine na teritoriju Ugarske tumači izrazima *instruere* i *preparare*, što očito nije daleko od značenja, koje tom glagolu daje Barada.

Marković nadalje misli, da u pluralnom obliku *Capitolia* (mjesto Capitolium), koji »upotrebljavaju starolatinski pesnici još od Lucilija, a hrišćanski i pesnici, i prozni pisci...« (123), nalazi dovoljnu potvrdu, da je i u navedenom slučaju *capitulum* = *Capitolia*. Međutim, trebalo bi da pisac pokaže na srednjovjekovnom materijalu, da li taj točno određen termin klasičnih pisaca, koji se odnosi na rimski Kapitolij u pravom ili prenesenom smislu (vidi citirane primjere na str. 123), označava u Srednjem vijeku doista onu prostoriju, koja se nalazila uz samostan i služila za dnevni boravak i čitanje capitula benediktinskim duvnama i redovnicima (vidi Ducange s. v. *capitulum*: »*locus in quem conveniunt Monachi et Canonici, sic dictum, inquit Papias, quod capitula ibi legantur... Notum enim mane post Primam recitatum, antequam Fratres exeant ad laborem, jam olim aliquod Regulae capitulum iis fuisse praelectum; cujus moris meminerunt Fuldenses Monachi*«). Autor je nastojao pobiti Baradino čitanje navodeći pluralni oblik imenice *Capitolium* kao dokaz za singularni oblik imenice *capitulum*. A smetnuo je s uma vrlo važnu činjenicu, da *capitulum*, kao naziv za naročitu prostoriju benediktinskih samostana, nema uopće plurala. Opaža se u daljem razlaganju autorovu, da on nema jasne predodžbe o tome, što je kapitul i gdje se on uz samostan sv. Marije nalazio (v. o tome kasnije). Napokon je i na autorovu crtežu epitafa (str. 136) upravo na tom prijepornom mjestu veći razmak između riječi *capitolia* i *struxit*, nego na epitafu (v. fotografiju kod Brunelli, *Storia di Zara*, 330), pa se dobiva dojam, kao da je nepoznati klesar samo na tom mjestu odstupio od općenitog pravila pisanja svog vremena, t. j. neodvajanja pojedinih riječi. Baradino je mišljenje bez sumnje točnije, samo bi, čini se, trebalo glagol *astruere* prevesti ovdje izrazom »pregraditi« ili »dograditi«. Nakon što je *fabrica* preveo sa »zgrada«, a ne »gradnja«, autor prevodi cijeli stih ovako: »koja je sagradila zgradu zvonika,

kao i kapitul« (124). Prevede li se, kako to predlaže Marković, *fabrica* sa zgrada, još uvijek je Baradino čitanje točnije, jer su *turris* i *capituli* genitivi rei, a *simul cum* dobiva tako pravo značenje.

Tobožnju »protivurječnost« (t. j. činjenicu, da i Kolomanov natpis i Vekenegin epitaf govore o gradnji zvonika), koja je kao takva opažena u literaturi još od Farlatija, objašnjava autor točno kao odnos između Kolomanove zapovijedi (*constitui et errigi iussit*) i Vekenegina izvršenja (*struxit*).

Na pitanje, zašto je Koloman »izabrao baš ženski benediktinski manastir sv. Marije da kraj njega podigne svoj trijumfalni zvonik kao uspomenu na ulazak u Zadar« (125), autor odgovara, da je Koloman, »smatrajući se de iure et de facto nasljednikom Trpimirovića, nastavio tradicionalne veze sa Madijevcima u vizantisko-(mletačkom) i dobro utvrđenom Zadru, čije mu je mučno osvajanje tek pretstojalo« (127). Koloman je, naime, potvrdio privilegija istom samostanu poslije krunidbe u Biogradu na moru.

Autor prelazi najzad na posljednje pitanje: tko je sagradio kapitul? To pitanje postavlja zbog toga, što je 1. krivo shvatio Baradino mišljenje, kao da Vekenega nije gradila kapitul, i 2. povodeći se za Bianchijem smatra, da natpisi iz crkve sv. Marije, od kojih se tobože samo jedan sačuvao, svjedoče, da je kapitul sagradila Cicha, a ne Vekenega. Budući da Barada nije tvrdio, da Vekenega nije gradila kapitul, ostaje da ispitamo, da li uistinu na natpisima stoji, da je Cicha sagradila kapitul.

Autoru se kod prepisivanja prvog natpisa potkrala pogreška; ispravimo li je, mijenja se donekle i sadržaj natpisa. U posljednjem retku, naime, kod Bianchija (*Zara christiana I, 319*), odakle je on i uzeo tekst natpisa, nije ispisano samo slovo V, nego i čitavo ime Vekenega. Vekenegu, dakle, ne možemo eliminirati iz sadržaja natpisa jednostavnom tvrdnjom, da je Cicha sagradila »kapitul« 1066. Prije svega treba upozoriti na činjenicu, da natpis spominje *templum* i *coenobium*, a ne spominje *capitulum*, pa je povezivanje gradnje kapitula sa sadržajem natpisa i kod Brunellija i kod Markovića pogrešno. Natpis, dakle, govori samo o tome, tko je podigao *templum* (crkvu) i *coenobium* (samostan). Interpretacija će natpisa ovisiti o umetanju interpunkcija. Stavimo li, što nam se čini najpravičnije, točku iza MLXVI u trećem redu (v. Marković 129), natpis je sadržajno podijeljen u dva dijela, od kojih svaki predstavlja logički i gramatički zatvorenu cjelinu. U prvom se dijelu kaže, da je ovu crkvu sv. Marije sagradila Cicha, »sestra« hrvatskog kralja Krešimira, na svoj trošak 1066, a u drugom, da je njena kći Vekenega dogradila samostan, povećala ga darovima i privilegijima kralja Kolomana i upravljala samostanom kao nasljednica Cichina sve do 1111. Iako je kasniji, natpis ponavlja neke poznate činjenice iz Vekenegina epitafa: ona je upravljala (»rexit« prema »regente« na epitafu) samostanom sve do svoje smrti 1111. Kako u epitafu nema spomena o samostanu, nego samo o kapitolu i zvoniku, nema niti u tom pogledu kontradikcije između natpisa i epitafa.

Postavlja se još pitanje, da li prvi dio natpisa ne stoji možda u kontradikciji s poznatim činjenicama o radu Ciche. Oспорavajući natpisu vrijednost, Marković je, zajedno s Brunelijem, ustvrdio da natpis nije suvremen i da »odudara od teksta povelja« (129). Činjenica, da je natpis iz kasnijeg vremena, nije još sama po sebi dovoljna da opravda sumnju u jedan uklesani natpis. No da li njegov tekst doista »odudara« od teksta isprava? Kao jedan od dokaza za gornju tvrdnju, autor citira riječi natpisa: »Cremsimiri(!).. soror«, jer da to »nigde... Čika za sebe ne kaže« (129). Međutim, kako se ove riječi podudaraju s podatkom kraljeve

isprave iz 1066, u kojoj Cichu naziva svojom »sestrom« (quod soror mea Cicca fabricavit; Rački, Doc. 66), konačan zaključak ovisi o vjerodostojnosti spomenute isprave.

Najvažniji argumenat protiv autentičnosti natpisa vidi autor u tome, »što zidanje hrama stavlja (t. j. natpis; N. K.) u 1066 g., dakle, u godinu osnivanja manastira. Da je on podignut četvrt veka dočnije vidi niže.« (129)

Pokušat ćemo da riješimo taj nesklad. S riješenjem je toga pitanja usko povezan i drugi natpis: Cicca Abbatissa fieri fecit sacellum a. 1066 (ib.). Polazeći s krive pretpostavke, da je *sacellum* = *kapitul*, Marković zaključuje: »Drugi natpis kaže jednostavno da je Čika podigla kapitul, 1066 g.« (129) Nešto dalje daje istoj riječi kapitul još jedno pogrešno značenje — bazilika. »Prema tome, on ne samo što nije nikakav dokaz za to da je Čikina bazilika bila gotova 1066 g., nego je jedna potvrda više za to da je ta bazilika osvećena 1091 g.« (str. 131). Najzad i *cancellum*, t. j. željeznu rešetku, koja je poput prozora spajala crkvu s kapitulom, naziva autor kapitulom! (129) Bez obzira na činjenicu, da se 1066 bazilika uopće ne spominje, jedno je i drugo tumačenje potpuno pogrešno, jer *sacellum* znači kapelicu, malenu crkvicu, mjesto gdje se drže relikvije, a nikada kapitul niti veliku crkvu.

U ispravi iz 1066 Cicha izjavljuje, da joj je opat sv. Krševana Petar, prema savjetu građana, darovao »ecclesiolam sancte Mariae minoris ante portam Bellate, ut ibi monasterium (fabricarem)...« (Rački, Doc., 66). Cicha je tada doista sagradila samostan. S vremenom se posjed u neposrednoj blizini samostana i crkve proširio kupnjom i darovanjima, tako da Cicha na tom posjedu gradi hospicij. Čini se, međutim, da niti prvotna crkvica ili kapelica nije dostajala, pa je sagrađena nova crkva, bazilika, koja je posvećena 1091 (Rački, Doc., 157). Ali niti samostanska zgrada nije ostala takva, kakvu je Cicha 1066 sagradila. Crkvena sinoda u Zadru 1095 potvrđuje »ecclesie beate Marie semper uirginis, monasterio uidelicet uirginum deo deuote famulancium, nouiter in eadem ciuitate nostris temporibus constructo«, posjed Silbe, koji je samostan dobio prilikom posvećenja nove crkve 1091. Cicha je tada bila još živa (hoc solummodo petentes abbatissa ingenuitate precipua, nomine Cicha; Rački, n. d., 159—160), pa prema tome ne stoji mišljenje Šišića, a po njemu ni Markovića, da je Cicha umrla 1091 ili ubrzo poslije toga (Marković, 130). Do 1095 čitav se sklop zgrada izmijenio, jer je sagrađen novi samostan i nova velika crkva.

Postavlja se na kraju pitanje, što se dogodilo sa starom crkvicom sv. Marije? Da li je bila pregrađena, srušena ili možda ugrađena u novu crkvu? Ne odgovara li na to pitanje Venekegin epitaf? Nije li nekadašnji *sacellum*, prvobitna crkva, pretvorena poslije 1091 u kapitul, kad je postala suvišna zbog novosagrađene crkve? Nije li tada Vekenega pregradila taj kapitul u novu crkvu, ostavivši samo *cancellum*, t. j. željeznu ogradu kao jedinu vezu između vanjskog svijeta, t. j. crkve, i duvna? Ne govore li za to današnje dimenzije kapitula (11 : 5,40 m.; Brunelli, Storia di Zara, 332)? Svi poznati podaci o kapitolu ne protive se toj pretpostavci. Pa niti naprijed spomenuti natpis nije u tako očitoj kontradikciji, da bismo ga morali, kako to zahtijeva Marković, eliminirati (129). Natpis je, kako je već od Brunellija poznato, iz kasnijeg vremena, pa je stoga mogla prevladati tradicija, da je nova bazilika, koju je Cicha sagradila 1091, upravo ona ista, koju je Cicha dobila 1066 od samostana sv. Krševana; to se moglo dogoditi utoliko prije, što prvobitne crkvice sv. Marije nije tada više bilo. Misao, da je Cicha sama, na vlastiti trošak, gradila crkvicu, ponavlja se i u drugom natpisu (fierī fecit sacellum a. 1066). Za

drugi dio istog natpisa ne možemo tvrditi, da je izmišljen ili kontradiktoran tako dugo, dok ne dokažemo, da Vekenega nije uistinu nešto dograđivala uz novi samostan (coenobium), koji je prije 1095 podigla njena majka Cicha.

Argumenti nas, dakle, autorovi nisu mogli uvjeriti, da su lekcija i tumačenje Vekenegina epitafa, koje je dao Barada, pogrešni i neodrživi. Naprotiv, natpis, koji Marković citira u potvrdu svoga mišljenja, govori djelomično protiv njega.

Pored svega toga, Markovićeva rasprava, metodički vrlo dobro obrađena, predstavlja dobar prilog za političku povijest Hrvatske početkom XII. stoljeća. Nakon što je Barada riješio glavna, kronološka pitanja, bilo je potrebno da se upozori i na druge nedostatke dosadašnje literature o tom pitanju.

Nada Klaić

Dodatak. Nakon što je ovaj prilog već bio u štampi, bilo mi je omogućeno, da natpis, koji se nalazi oko cancella u crkvi sv. Marije, a koji Marković smatra izgubljenim, pročitam. Prije nego što se na osnovu njega pokuša bilo što zaključivati, treba da se isprave dva propusta C. F. Bianchija (Zara cristiana I, 318—319): 1. neispravni način ediranja teksta natpisa, koji je zaveo Markovića, i 2. usprkos jasnom vremenu postanka, pomanjkanje datiranja, koje je opet dalo Markoviću povoda da pobija autentičnost natpisa.

Natpis stoji još i danas na istom mjestu gdje ga je vidio Bianchi, t. j. iznad cancella, samo što čitav natpis ne predstavlja jednu cjelinu, već se dijeli u dva dijela, upravo onako, kako smo ga u ovom prilogu sadržajno podijelili. Radi se, dakle, o dva natpisa, a ne o jednom. Prvi, s lijeve strane, govori o radu Ciche, a drugi, s desne strane, o njenoj nasljednici Vekenegi. Prvi natpis glasi:

TEMPLUM HOC MAGNAE MATRI VIRGINI SACRUM
CICHA IADRENSIS MATRONA CREMSIMIRI REGIS CROBATAE SOROR
IMPENSA SUA AEDIFICAVIT

ANNO MLXVI

Drugi natpis do njega, ali još uvijek iznad cancella, glasi:
COENOBIMUM ADSTRUXIT AUCTUMQUE MUNERIBUS
ET PRIVILEGIIS A REGE COLOMANO SANCTISSIME REXIT
SUCCEDENTE SIBI FILIA VEKENEGA

USQUE AD ANNUM MCXI

Ostale natpise ispod cancella vidi kod Bianchija, n. d., 319 (samo što je raspored riječi, kao i u ova dva natpisa, drugačiji nego kod Bianchija).

Kako je za neki natpis najvažnije, da se odredi vrijeme njegova postanka, Marković je, kako je naprijed istaknuto, najjači argumenat protiv autentičnosti natpisa vidio upravo u tome, što je »sam jedan pogled na tekst natpisa dovoljan da nas uveri da natpis nije savremen...« (129). Međutim, »sam jedan pogled na tekst natpisa dovoljan je« da vidimo, da su svi natpisi, t. j. oni ispod i iznad cancella, iz istog vremena, iz g. 1834, kad je crkva sv. Marije bila restaurirana. Premda sada znamo, da je natpis iz XIX. st., ne možemo sumnjati u njegovu autentičnost, pogotovu stoga, što se podaci natpisa podudaraju s podacima u ispravi kralja Krešimira iz 1066. Natpis, prema tome, pruža samo dokaz, da je u XIX. st., vjerojatno na osnovu podataka iz kartulara sv. Marije, prevladavalo mišljenje, da je Cicha, sestra kralja Krešimira, sagradila sacellum. Ponavljamo, dakle, da će konačno rješenje toga pitanja biti moguće tek tada, kada se utvrdi vjerodostojnost podataka sadržanih u kartularu sv. Marije.

N. K.

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

GODINA VII.

1954

BROJ 1—4

NAKLADA »ŠKOLSKA KNJIGA« / ZAGREB

Redakcioni odbor

OLEG MANDIĆ
JAKŠA RAVLIĆ
JAROSLAV ŠIDAK

Glavni i odgovorni urednik
JAROSLAV ŠIDAK

IZDAJE
POVIJESNO DRUŠTVO HRVATSKE
ZAGREB

